

LA VEU
DEL
REGNE

600 ANYS DE LA
GENERALITAT VALENCIANA

LA GENERALITAT VALENCIANA

DELS ORÍGENS A L'ABOLICIÓ

Antoni Furió, Lluís Guia i Juan Vicente García Marsilla (eds.)

LA VEU DEL REGNE
600 anys de la Generalitat Valenciana

VOLUM II
LA GENERALITAT VALENCIANA.
DELS ORÍGENS A L'ABOLICIÓ

LA VEU DEL REGNE
600 anys de la Generalitat Valenciana

VOLUM II
LA GENERALITAT VALENCIANA.
DELS ORÍGENS A L'ABOLICIÓ

Antoni Furió, Lluís Guia
i Juan Vicente García Marsilla (eds.)

VNIVERSITAT VALÈNCIA

© Dels textos: els autors, 2021

© D'aquesta edició: Universitat de València i Generalitat Valenciana, 2021

Il·lustració de la coberta: Mural del Saló de Corts. Generalitat Valenciana,
Mateo Gamón (2018).

Correcció: Xavier Llopis

Maquetació: Addenda

Disseny de coberta: Quinto A Estudio Gráfico

ISBN (OC): 978-84-9134-596-1

ISBN (Vol. II): 978-84-9134-878-8 (paper)

ISBN (Vol. II): 978-84-9134-879-5 (ePub)

ISBN (Vol. II): 978-84-9134-880-1 (PDF)

Edició digital

Índex

Pròleg	9
Antoni Furió	
La Generalitat valenciana a través del prisma de las cortes	27
M. Rosa Muñoz Pomer	
Els diputats del General abans de la Diputació del General. Les comissions estamentals de gestió dels subsidis aprovats en assemblees parlamentàries al Regne de València entre 1261 i 1362	47
Vicent Baydal Sala	
Cròniques de la feina oculta: els funcionaris de la Diputació del General del Regne de València al segle XV	67
Laura Peris Bolta	
El General en tiempo de crisis: su reforma en las cortes de 1437-1438	85
José Antonio Alabau Calle	
El arrendamiento de las generalidades a mediados del siglo XV: el fin de un negocio mercantil	105
Enrique Cruselles Gómez	
Una font alternativa de renda. La noblesa valenciana com a beneficiària del deute censalista de la Generalitat a la fi del segle XV	127
Pau Viciano	
Els conversos en la Diputació del General del Regne de València (1404-1423)	143
Guillermo López Juan	

Las complicadas relaciones entre la Generalitat valenciana y los mudéjares en época bajomedieval. Marginación, silencio, conflictos, integración	169
Manuel Ruzafa García	
Cuerpo unido. La Diputación del General y el gobierno republicano del Reino de Valencia en el primer tercio del siglo XVI	195
Juan Francisco Pardo Molero	
La Generalitat más allá de las funciones fiscales	223
Óscar Clavell	
La indefinición funcional Generalidad-Juntas de Estamentos en la Valencia foral moderna. Su promoción por la Corona.	247
Emilia Salvador Esteban	
Entre Diputació i estaments. El canonge don Gaspar Grau d'Arellano, un personatge clau en les institucions valencianes (segona meitat del segle XVII).	273
Miquel Fuertes Broseta	
De l'ocàs a la dissolució. La Diputació del General en el tombant dels segles XVII i XVIII	291
Joaquim E. López Camps	
A vueltas con la representación política del Reino de Valencia en la Edad Moderna. Los Estamentos y su prohibición por Felipe V	319
Carmen Pérez Aparicio	
La Generalitat y la gestión de los recursos naturales. El contrato de concesión de explotación salinera (ss. XVI-XVII)	359
M. Magdalena Martínez Almira	
La Generalitat valenciana y la explotación intensiva de las zonas húmedas del litoral valenciano (ss. XVI-XVII)	409
Francisco José Abellán Contreras	
La última estructura organizativa de la Generalitat en el XVIII. Recursos, carencias y paradojas a las puertas de su desaparición	435
Sergio Villamarín Gómez	

Pròleg

La Diputació del General, més coneguda per Generalitat, és una institució relativament singular en la història europea. Relativament, perquè la valenciana no és l'única que va existir amb aquest nom –hi hagué, i torna a haver-hi, una Generalitat a Catalunya, i una Diputación del General a Aragó– i perquè, bé que amb altres noms, van haver institucions similars en altres països d'Europa occidental, com ara les diputacions o comitès permanents dels Estats provincials o generals dels Països Baixos, els *Gedeputeerde Staten* o *Gecommitteerde Raden*. Al capdavant, tant la Corona d'Aragó, dins la qual s'integrava el regne de València, com l'Estat borgonyó –o borgonyoflamenc–, dins el qual s'integraven els Països Baixos al final de l'edat mitjana, eren dues monarquies compostes, com ho seria també, més tard, als primers segles de l'edat moderna, la monarquia hispànica, conformada precisament, junt amb Castella, per la Corona d'Aragó –inclosos els seus territoris italians– i pels Països Baixos, incorporats en tant que possessió dels Habsburg, com a ducs titulars de Borgonya. La monarquia hispànica dels Àustria era certament una monarquia composta, amb diversos nivells d'integració, i de la mateixa manera que la Corona d'Aragó comprenia els regnes d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya, Sicília i Nàpols i el principat de Catalunya, els Països Baixos incloïen els estats –posteriorment anomenats províncies– de Flandes, Brabant, Holanda, Zelanda, Frísia, Groninga, Limburg, Luxemburg, Gueldre, Utrecht..., un conjunt de feus, comtats i ducats que més tard serien coneguts com les «disset províncies» i també, de manera genèrica, com a Flandes, prenent el nom d'un dels estats pel de tot el regne –com passarà també després amb Holanda i les Províncies Unides (*Nederlanden* en neerlandès i *Dutch Republic* en anglès). Una monarquia composta governada a través de diferents consells –subdivisions de l'antic consell reial medieval–, tant de naturalesa territorial –Castella, Aragó, Navarra, Índies, Itàlia, Portugal, Flandes–, com temàtica –Inquisició, Estat, Hisenda, Guerra, Cambra, Croada, Ordes Militars. El Consell d'Aragó, creat per Ferran el Catòlic el 1494, s'ocupava dels territoris tant ibèrics com italians de la Corona d'Aragó (Aragó, Catalunya, València, Mallorca, Sardenya, Sicília i Nàpols, encara que els dos últims serien transferits més tard, el 1556, al Consell d'Itàlia, de nova creació), mentre que el Consell de Flandes, instituït el 1588 –poc després de la

revolta de les Províncies Unides i el mateix any de la proclamació de la república independent–, s'encarregava de la governació dels Països Baixos.

El terme de monarquia composta va ser encunyat per Helmut G. Koenigsberger el 1975 i popularitzat sobretot per John H. Elliott per a descriure els estats que compartien un mateix sobirà –en forma d'unió personal o dinàstica–, però eren governats com si fossen regnes separats, segons les seues pròpies lleis i institucions. La Corona d'Aragó era una monarquia composta, dins la qual els regnes d'Aragó i València i el principat de Catalunya tenien les seues pròpies lleis (els Furs, en el cas valencià) i institucions representatives, les corts (només el regne de Mallorca no comptava amb unes corts pròpies i, de vegades, els seus representants participaven en les catalanes). Cada regne celebrava separadament les seues corts (en el cas del regne de València, se'n van celebrar 37 en la baixa edat mitjana, entre 1261 i 1495) i només de manera molt excepcional, per a tractar temes d'especial importància, es convocaven corts generals de tots els estats i territoris de la Corona. Aquestes corts generals es van reunir un total de setze vegades entre 1289 i 1585, en la seua gran majoria a la vila aragonesa de Montsó, situada gairebé en la frontera entre Aragó i Catalunya (només en tres ocasions es van celebrar en altres localitats, sempre dins el regne d'Aragó), però les deliberacions es feien per separat, tant per territoris com, dins d'aquests, per braços (quatre en Aragó i tres en Catalunya i el regne de València).

Per altra part, les corts –tant les particulars de cada regne com les generals de tota la Corona d'Aragó– eren una derivació de l'antiga cúria règia o cort reial, un òrgan consultiu del monarca, integrat inicialment només per nobles i eclesiàstics, i de les assemblees de Pau i Treva que, des del 1021, es reunien a Catalunya per a discutir i acordar la interrupció de les guerres i els actes de violència. L'any 1192 els representants de les ciutats i viles reials hi participaren per primera vegada. Va ser, però, al segle XIII, durant els regnats de Jaume I i el seu fill Pere el Gran, quan es desenvoluparen i adquiriren perfils propis les dues institucions nascudes de l'antiga cúria règia: les corts i el consell reial. Les primeres corts valencianes es van celebrar el 1261, amb la participació, a més de barons i prelats, dels representants de les ciutats i viles de València, Castelló, Vilafamés, Onda, Lliria, Corbera, Cullera i Gandia, mentre que les primeres corts aragoneses i catalanes –tot i els antecedents de les assemblees reunides als segles XII i XIII– daten de 1283, en temps ja de Pere el Gran. Per la seua part, el consell reial va ser regulat per Alfons el Franc el 1286 i, sobretot, per Pere el Cerimoniós, que n'estatuí les competències i la composició a les *Ordinacions... sobre lo regiment de tots los officials de la sua cort*, redactades cap al 1344 sobre el model de les *Leges palatinae* del regne de Mallorca.

És a dir, que d'una primitiva cúria règia –o comtal, en el cas de Catalunya–, formada per magnats, bisbes, jutges i alts consellers que assessoraven el monarca en la presa de decisions, en van derivar dues institucions noves, desenvolupades en la segona meitat del segle XIII: les corts, que assumien la representació política de cada regne –per bé que no de manera unitària, sinó separada per braços o estaments–, i el consell reial, que continuà exercint les funcions consultives de l'antiga cúria règia i erigint-se en l'únic òrgan veritablement suprarregional i comú a tots els territoris de la Corona d'Aragó. El consell reial comptava, com a membres permanents, amb el canceller, el vice-canceller, els majordoms d'Aragó, Catalunya i els regnes de València i de Mallorca, els camarlencs, el mestre racional, el tresorer, els auditors, secretaris i altres oficials de la casa del rei, a més dels membres de la família reial, nobles, eclesiàstics, juristes i altres persones que el monarca estimàs oportú convocar. El 1494, durant el regnat de Ferran el Catòlic, es transformaria en el consell d'Aragó, un dels òrgans consultius i de govern de la nova monarquia hispànica, que es mantindria operatiu durant poc més de dues centúries, fins a la seua supressió el 15 de juliol de 1707, dues setmanes després dels decrets de Nova Planta, i el repartiment dels seus afers entre els consells de Castella i de la Cambra.

Enfront del rei i del consell reial, que assumien, per dir-ho així, les funcions executives i de govern, i que estenien la seua actuació sobre el conjunt dels territoris de la Corona d'Aragó, hi havia les corts –i, més tard, també la Generalitat, com a diputació permanent de les corts–, que representaven políticament cada un dels regnes de la Corona i col·laboraven amb el monarca en la producció legislativa –els furs, en el cas valencià, paccionats entre el rei i els braços de les corts– i en l'aprovació de subsidis i impostos –i aviat també en la seua recaptació i gestió– destinats, principalment, a finançar les guerres del rei. Amb el temps, i a mesura que les corts es consolidaren i afirmaren el seu perfil institucional, el monarca deixà de veure-les com una assemblea consultiva i proveïdora d'assistència militar o financera o fins i tot com un instrument –gràcies al pes i la importància política que hi tenien les ciutats i viles reials– sobre el qual recolzar-se per a neutralitzar la influència de l'alta aristocràcia i de l'Església, per a percebre-les cada vegada més com un contrapoder i un obstacle a l'exercici de la seua pròpia autoritat. Per això es resistia a convocar-les i en diferia tant com podia la celebració, tot i que, en el cas de les valencianes, els Furs establien l'obligació de reunir-les periòdicament. Segons un privilegi –el codi legal del regne de València es basava tant en els furs aprovats en les corts com en els privilegis atorgats pel sobirà– de 1261, cada nou monarca hauria d'anar a la capital valenciana en el termini d'un mes després del

seu ascens al tron per a jurar els Furs en el marc de les corts, obligació ratificada per Pere el Gran en les corts de 1281. Vint anys després, Jaume II establia l'obligació de convocar-les cada tres anys, una periodicitat –la mateixa que l'establerta per a les corts catalanes el mateix any– que no arribaria a respectar-se, tot i que Pere el Cerimoniós confirmaria el 1336 aquesta celebració triennial, estipulant a més que les corts havien de celebrar-se cada tres anys, el dia de Tots Sants. El mateix monarca també deixava la porta oberta a no presidir-les personalment –i ser substituït pel primogènit– per algun fort impediment –greu malaltia o haver de defensar la frontera–, tot compromentent-se a venir a València i celebrar-hi corts dos mesos després de cessar l'impediment. Mentrestant, no podia sol·licitar cap donatiu i, si ho feia, se li podria denegar.

El rei podia resistir-se a convocar les corts –i així ho van fer tant com van poder Pere el Cerimoniós i els seus successors, incloent-hi Alfons el Magnànim, Ferran el Catòlic i els monarques de la casa dels Àustria–, però en la pràctica no podia governar els regnes sense elles i, sobretot, sense el seu suport financer. Al capdavant, els seus recursos patrimonials, de naturalesa similar, per bé que molt més substancials, als de qualsevol altre senyor, resultaven insuficients per a cobrir les despeses creixents tant militars –la guerra es va fer contínua, quasi permanent, al llarg del Tres-cents i en les centúries següents– com del desenvolupament polític i administratiu del mateix Estat, amb cada vegada més servidors i personal especialitzat. Per afrontar-les, el monarca ja no tenia prou amb els ingressos del domini reial, les rendes dels seus vassalls directes, ni altres drets i regalies, i havia de recórrer a la contribució de tots els seus súbdits, la majoria dels quals no eren vassalls seus sinó d'altres senyors, laics o eclesiàstics. I això requeria el concurs de les corts, que havien d'aprovar primer els subsidis demandats pel monarca i, després, els impostos amb què s'obtidrien les quantitats acordades amb aquest. Al contrari que els censos, les taxes o els tributs de naturalesa feudal, els impostos –directes o indirectes, fixos o proporcionals– eren de naturalesa pública i afectaven al conjunt dels habitants del regne, és a dir, a la totalitat dels súbdits del rei, i no sols als seus vassalls directes. La capacitat d'imposar era una potestat del poder reial –ningú més no la podia exercir, sinó era per concessió del sobirà, com ara les ciutats i viles reials–, però l'aprovació dels subsidis o donatius sol·licitats i dels impostos amb què es reunirien aquests incumbia també les corts, en representació del conjunt del regne. El rei no podia imposar-los per ell sol. No podia fer-ho sense les corts. No podia deixar de convocar-les quan necessitava diners i no tenia una altra forma d'obtenir-los.

Política i economia, poder i fiscalitat, es presenten, doncs, estretament vinculats. Tot i les seues resistències, per por de veure's limitat, disminuït, políticament, el monarca no podia deixar de celebrar corts, urgit per necessitats financeres peremptòries. Per la seua part, els braços aprofitaven les assemblees parlamentàries per a denunciar els abusos i contrafurs dels oficials reials –és a dir, per a posar fre a l'autoritarisme monàrquic– i arrancar noves concessions polítiques al sobirà, que quedaven recollides en forma de nous furs. És això al que la historiografia catalana, valenciana i espanyola en general es refereix amb el nom de «pactisme», perquè les lleis eren «paccionades» entre el rei i el regne –representat políticament per les corts–, però que en la literatura especialitzada –anglesa i internacional– es coneix com a constitucionalisme. El regne tenia la seua llei pactada –la Carta Magna en Anglaterra, les Constitucions a Catalunya, els *Fueros* a Aragó i els Furs a València–, i el monarca hi quedava legalment subordinat. Havia de jurar els Furs al començament del seu regnat, i s'exposava a no ser reconegut si no ho feia. No estava per damunt de la llei, sinó per sota. I les corts –i les institucions emanades d'elles, com la Generalitat– estaven per recordar-li-ho i, si fos el cas, depòsar-lo, com faria la Generalitat de Catalunya amb Joan II el 1462.

Per altra part, si la funció fonamental de les corts era la legislativa –la de negociar i pactar amb el rei noves lleis o furs per al govern del regne–, aviat se li afegirien també competències de caràcter polític, judicial i financer. Polític, perquè en les corts es produïa un reconeixement recíproc entre el rei, que jurava a l'inici del seu regnat respectar els furs, i els súbdits, representats pels braços o estaments, que li juraven fidelitat a més d'assessorar-lo sobre qüestions de pau i guerra. Judicial, en tant que en cas d'incompliment dels Furs per part dels oficials reials o del mateix monarca es presentava davant aquest una protesta en forma de «greuge» amb caràcter de contrafur que havia de ser reparat. I financer, donat que, com a compensació a l'activitat legislativa del rei, els braços havien d'assistir-lo amb concessions i donacions econòmiques que sufragassen les seues empreses polítiques i militars.

L'afirmació de les corts com a institució representativa del regne es produirà al llarg del Tres-cents. Ja en l'assemblea de 1336, a l'inici del seu regnat, Pere el Cerimoniós reconeixia que «la dita Cort general representa tot lo regne de València, car en la celebració et sol-lempnitat de aquella són los prelats, religioses et persones ecclesiàstiques qui fan un e lo primer membre; los richs hòmens, cavallers et generosos, qui fan lo segon membre; los ciutadans et hòmens de viles del dit regne, qui fan lo terçer membre de la dita Cort». Segons aquesta definició, les corts eren l'òrgan representatiu del regne de València en la baixa edat mitjana,

unint al seu si els representants dels tres braços (eclesiàstic, nobiliari i reial) que es reunien en un marc institucional definit i delimitat per a negociar amb el rei. El terme clau en aquesta cita textual de 1336 i en la definició de la naturalesa i la funció de les corts és el de «representació». Les corts valencianes, en paraules dels seus components, representen a tot el regne valencià, és a dir, el representen políticament a través dels seus estaments, que era l'única forma com s'entenia la representació política en les societats pre-modernes.

És també al llarg del segle XIV quan comença a utilitzar-se el nom de General o generalitat, encara en minúscula i en un sentit genèric, per a referir-se al conjunt del regne i, en particular, a les mateixes corts, que n'ostentaven la representació política. Ja en una data tan primerenca com 1314, la ciutat de València s'adreça a les altres viles reials per tal de «tractar sobre alguns negocis fervents e perjudicials a la generalitat del dit regne» i «pendre algun útil remey per bon estament del dit regne». Ací «generalitat» vol dir encara «totalitat», en un sentit no molt diferent al de l'expressió «general bé e profit de tot lo regne» que s'utilitza en una carta dels jurats de València a Jaume II en aquests mateixos anys. El terme de General –ja en majúscula, diríem avui– apareix documentat per primera vegada el 1330, poc després de les corts de 1329-1330 en les quals es va aconseguir la unificació legislativa del regne, en renunciar als furs d'Aragó i acceptar els de València els magnats que encara no ho havien fet. En endavant, el regne de València tindria unes mateixes lleis, els Furs, aplicades a tot el seu territori. És en aquest context que el braç reial, liderat per la ciutat de València, presenta unes peticions al monarca, Alfons el Benigne, fetes en nom de tot «lo General del regne de València» i en utilitat i profit de tots els seus habitants: «esguardants reformació del universal estament del dit regne e de la cosa pública». En la taula de negociació, els interlocutors del monarca ja no parlaven en nom d'un sol estament –dels tres que constituïen les corts–, sinó de tot el cos polític –l'«universal estament del dit regne e de la cosa pública»–, representat pel General, que no era sinó el conjunt dels tres braços o estaments de les corts. Era ja una representació institucional, perquè les corts i els estaments que les integraven tenien una existència institucionalitzada, però encara imprecisa i eventual, perquè ni les corts tenien un caràcter permanent –només es reunien quan les convocava el monarca, i això es faria cada vegada més de tard en tard– ni el General tenia encara una existència orgànica, més enllà de la troballa semàntica que suposava l'encunyació d'un terme par a designar al conjunt dels estaments de les corts.

El General, o més concretament el «General de tot lo dit regne», eren, doncs, les corts o, millor, el conjunt dels tres estaments que les constituïen. En efecte, el

General no eren ben bé les corts, perquè aquestes no constituïen un cos legislatiu permanent, sinó que la seua existència legal quedava circumscrita al temps en què estaven reunides, mentre que el General podia parlar en nom del regne –en nom dels tres estaments que representaven políticament el regne– en qualsevol moment, més enllà del temps de celebració de les corts i sempre que el monarca necessitàs de la interlocució amb una representació col·lectiva del regne (en particular, en aquests anys, per tal de finançar la guerra amb Gènova pel domini de Sardenya i, poc després, la guerra amb els benimerins pel control de l'estret de Gibraltar). Des dels anys trenta del segle XIV tenim documentada, doncs, l'existència d'un nou actor polític, el General, amb el mateix nom i les mateixes funcions que els que s'estaven desenvolupant paral·lelament a Catalunya i Aragó. I fins i tot, el 1342, els síndics catalans proposaren a Pere el Cerimoniós, per tal d'aprovar els ajuts financers necessaris per a reintegrar el regne de Mallorca, que celebràs «Conseyl General dels Generals dels regnes de Aragó, de València e de Cathalunya». S'hauria creat així un òrgan supraterritorial, representatiu del conjunt de la Corona, que hauria fet de contrapès del poder reial i hauria estret els vincles polítics entre els diferents regnes i territoris d'aquella monarquia composta, unida per la figura d'un rei comú a tots ells. El Cerimoniós ho deixà córrer, segurament pel temor a les conseqüències que podia tenir aquella innovació i, en última instància, perquè no calgué, ja que els subsidis es van aconseguir per les vies tradicionals.

La teoria política –i les pulsions autoritàries del monarca– era una cosa i la realitat política, una altra. Bé que, en sintonia amb la nova concepció cesarista del poder reial irradiada des de Bolonya, el Cerimoniós tractava d'avançar en la centralització del poder i l'enfortiment de la sobirania reial, sobretot després d'haver incorporat al seu consell alguns dels nobles i juristes rossellonesos que havien servit en la cort mallorquina, la realitat de la guerra l'obligava a fer contínues concessions. L'aparició de nous òrgans representatius i de gestió i el seu desenvolupament institucional –del General a la Diputació del General– estan estretament vinculats a l'increment dels costos de la guerra –una guerra continuada, gairebé permanent, al llarg del segle XIV i després– i a les urgències financeres de la monarquia per tal de fer-hi front. La guerra, es pot dir així, va ser un accelerador del desenvolupament tant de l'estructura financera –un veritable sistema fiscal i financer– com, en general, de l'aparell administratiu i polític de l'Estat. Les Diputacions del General o Generalitats –a Catalunya, Aragó i el regne de València– són fruit d'aquest desenvolupament urgit per la guerra.

I si els primers esbossos es van donar durant les guerres amb Gènova i amb els benimerins als anys trenta, a les quals seguirien la reintegració del regne de Ma-

llorca i la revolta de la Unió als anys quaranta i, de nou, la guerra amb Gènova al començament dels cinquanta, la cristal·lització del nou òrgan, inicialment representatiu i de gestió, es produiria en la segona meitat dels cinquanta i, sobretot, al començament dels seixanta, en el context de la guerra amb Castella, la més llarga i també la més onerosa de totes les del segle XIV, amb importants conseqüències financeres, polítiques i institucionals per al futur.

Encara el 1353, a la petició per part del monarca d'auxili financer per a combatre els genovesos, la ciutat de València responia que estava disposada a atendre-la, «ensemps, emperò, ab tot lo General del regne, axí lo braç dels prelats e clergues, com lo braç dels nobles, cavallers e generosos, com encara lo braç de les ciutats, viles e lochs reals e altres del dit regne de València». Un suggeriment que el Cerimoniós desestimà, però que expressava molt bé la intenció d'interposar entre el rei i els diferents estaments i, fins i tot, cada ciutat o vila, un òrgan col·lectiu que representàs tot el regne i pogués parlar i tractar en nom seu. La negativa del monarca resulta ben eloqüent de la desconfiança amb què s'ho miraven el monarca i el seu consell. La conjuntura que finalment propiciaria el sorgiment de la Diputació del General, i no sols al regne de València sinó també a Catalunya i Aragó, vindria amb la guerra amb Castella. Tres elements influïrien en l'aparició i el desenvolupament de la nova institució: la continuïtat entre les diputacions nomenades per a reunir els subsidis acordats en les corts (a partir de 1359 a Catalunya i de 1360 al regne de València), la creació d'uns impostos propis i generals sobre tota la població –les «generalitats»– i, probablement la més transcendent, l'emissió de deute a llarg termini a partir de 1364-1365. Més transcendent, perquè el servei del deute públic –el pagament dels interessos i l'amortització del capital– descansava sobre els ingressos fiscals i, per tal de pagar anualment els interessos (*censals* i *violaris*), calia que els impostos fossen també anuals, regulars, donant lloc així a un sistema fiscal i financer la gestió del qual quedà en mans de la nova institució.

El naixement de la Generalitat catalana se sol situar en les corts celebrades a Cervera el 1359, en les quals no sols es va aprovar un important subsidi per a finançar la guerra amb Castella (144.000 lliures anuals, amb les quals es costejarien 900 homes a cavall), sinó que es van nomenar dotze diputats, quatre per cada braç, per tal de recaptar i gestionar els impostos amb què es reuniria la suma acordada. Mesos més tard, el maig de 1360, les corts valencianes, reunides a la capital valenciana, seguien un procediment similar, en aprovar un donatiu de 65.000 lliures anuals per tal d'«asoldadar» 500 homes a cavall, assumint-ne el reclutament i el finançament, amb total autonomia respecte del poder reial, és a dir,

sense haver de «retre negun compte ne rahó... a official alcun del senyor rey, mas tan solament al General o deputats per aquell». Els braços eclesiàstic i militar s'inclinaven per recaptar el subsidi «segons fon fet e compartit en Cathalunya, en les corts ara darrerament celebrades a Cervera», confirmant així la influència del precedent català en el procediment que ara s'assajava al regne de València. Tot i les dissensions entre els braços, finalment s'aprovà la quantitat referida i es van nomenar «síndichs e deputats per lo General del regne de València a distribuir e aministrar lo sou d'aquells D hòmens a cavall que-l dit General té per nostre servey e defensió del dit regne». Aquests «síndics e diputats», que tenien al principi un caràcter temporal, circumscrit a la recaptació i gestió del subsidi aprovat per les corts, esdevingueren permanents a mesura que la continuïtat de la guerra feia necessaris nous donatius i, amb ells, la continuïtat dels encarregats de recaptar i gestionar els impostos i els crèdits financers amb què reunir la suma acordada. A l'Aragó, el procés es retardà encara dos anys, però, finalment, el setembre de 1362, els quatre estaments del General, reunits a Saragossa, aprovaren el reclutament de 700 combatents i nomenaren quatre diputats, un per cada braç, per tal de reunir la quantitat necessària per a mantenir-los i retribuir-los.

Tot i els precedents evocats, les corts generals de tota la Corona celebrades a Montsó entre novembre de 1362 i abril de 1363 són considerats com el veritable moment fundacional de la Diputació del General a tots tres territoris. Les corts de Montsó coincidiren amb —o precediren de poc— un dels períodes més àlgids de la guerra, durant el qual les tropes castellanes prengueren Terol i diverses viles valencianes, arribant fins a les muralles de la ciutat de València, i van ser convocades, tot i les seues reticències anteriors, per un Pere el Cerimoniós molt apurat militarment i financerament i molt debilitat políticament. El rei necessitava diners per a guanyar la guerra, o almenys per a repel·lir l'ofensiva castellana, i les corts generals li concediren un subsidi de 250.000 lliures, quasi la meitat de les quals, 122.000, serien aportades per Catalunya, 60.000 per Aragó, 53.000 pel regne de València i 15.000 pel de Mallorca, en una distribució que s'ajustava més o menys a la importància demogràfica i econòmica relativa de cada territori en el conjunt de la Corona. Per tal de recaptar aquestes quantitats, en les mateixes corts de Montsó s'instauraren nous impostos, denominats «generalitats», que gravaven la producció i venda de draps de llana i l'entrada i sortida de determinats productes, amb una clara orientació proteccionista. Com que els subsidis, tant els acordats el 1362-1363, com abans i després d'aquesta data, eren aprovats per les corts, no sols eren els braços els qui decidirien la forma fiscal per a reunir la suma oferta —les generalitats en aquest cas, però també el fogatge i altres imposicions—, sinó que la

seua gestió seria assumida per comissions elegides per les mateixes corts, amb l'expressa exclusió del rei i dels seus oficials.

Aquestes comissions, constituïdes per diputats, síndics i administradors, amb un caràcter inicialment temporal –limitat a la durada dels donatius, generalment dos o tres anys–, acabarien per esdevenir permanents al llarg de la dècada de 1360. És així com es constituïren i desenvoluparen les diputacions generals d'Aragó, Catalunya i València, amb competències creixents més enllà de les purament fiscals i financeres amb què havien nascut. El que ho havia fet possible havia estat la guerra i les necessitats financeres del monarca, que havien acabat doblgant les seues tendències autoritàries inicials i li havien arrancat importants concessions polítiques, en primer lloc la consolidació del sistema pactista i el naixement de les diputacions del General com a òrgans permanents de representació de cada un dels regnes i territoris de la Corona i de negociació política i financera amb la monarquia. José Ángel Sesma Muñoz estudià fa anys la Diputació aragonesa, M. Rosa Muñoz Pomer la Generalitat valenciana i Maria Teresa Ferrer Mallol i Manuel Sánchez Martínez la catalana; i més recentment Vicent Baydal ha estudiat els precedents de la valenciana en la seua tesi doctoral. No importa tant fixar una data precisa a aquest naixement, si en les corts generals de Montsó, o en les particulars de cada regne en 1359, 1360 i 1362, respectivament, perquè ja aleshores hi trobem alguns dels precedents que acabarien caracteritzant el sistema. L'important és que el desenvolupament i consolidació de la Diputació del General es produí al llarg de la dècada de 1360, en el marc –i en bona mesura com a conseqüència– de la guerra amb Castella.

Només en comptades ocasions es reunien les corts dels tres estats, ja que era més habitual que ho fessen per separat, però la guerra amb Castella posà la urgència que facilita els grans canvis, i en aquest cas va ser l'autonomia de la comissió delegada de les corts, la Diputació o Generalitat, en la gestió i administració de l'impost, que escapava així al control del rei i dels oficials reials. La nova fiscalitat d'Estat naixia en la Corona d'Aragó sotmesa al consentiment i, el que és més important, al control de les corts i la seua Diputació permanent, enfront del marge de maniobra més gran de què gaudia el monarca a Castella o França. Això ho tenien molt clar les corts valencianes, que el 1375, amb motiu d'un nou subsidi al monarca, no s'estaven de recordar-li –i de condicionar-ne, per tant, la concessió–

que tota la quantitat pertanyent a pagar lo dit regne de València, en e de la dita proferta, sie e hage ésser cullida, levada e administrada per los deputats del General del dit regne, e per mans d'aquells e de lurs clavaris, de manament d'ells, sie distribuïda, mesa e conservada solament en serveys, actes e afers de la dita guerra... e no en als-

cuns altres actes, afers e messions, ne per mans, ne per manament ne a coneguda de vós, senyor, ne del senyor duch [el primogènit reial], ni de tresorer o altre oficial o comissari vostre o seu, ne d'altra persona, e que axí mateix sie fet e observat per cas-cun dels altres regnes e principat...

I de nou, en 1403, quan li demanen al rei, en aquest cas Martí l'Humà, que ratifique l'autonomia de la institució:

Enaprés, com sia stat concordat en les presents corts per tots los dits tres braços del dit regne de València que per aquells sien elets sis diputats de la present proferta, és assaber dos de cas-cun braç, per los quals sis diputats e no per vós, senyor, ne per vostre primogènit ne per algun altre official vostre o seu la present proferta e totes e sengles coses que a aquella se pertanguen e poden o poran pertànyer sien administrades, fetes e complides... Plau al senyor rey.

En el trànsit del segle xiv al xv, la Diputació o Generalitat, d'exercir només funcions administratives, les úniques per a les quals estava facultada, passà a assumir també funcions de representació política del regne, com expressa molt bé aquesta declaració de 1409, recollida per Rosa Muñoz: «E, com lo offici de la Diputació representàs tot lo regne». Per oligàrquiques que fossen, i ho eren, les corts i en particular la seua comissió permanent, la Generalitat, representaven la societat política del regne, i n'eren conscients. El tipus d'Estat que s'estava configurant a la Corona d'Aragó era molt diferent, en la seua combinació de coerció i capital –per dir-ho en paraules de Charles Tilly– i sobretot en la forma en què s'estava organitzant l'administració fiscal i financera, del que s'estava desenvolupant paral·lelament en Castella i França, més articulats entorn de la figura i el poder executiu del monarca. El moment determinant sembla haver estat la guerra amb Castella, en la segona meitat del segle xiv, els enormes costos que va suposar, en particular la contractació de tropes assoldades, autòctones o estrangeres, i la debilitat del monarca per a imposar-se als estaments representats en les corts, en una conjuntura d'urgència bèl·lica i financera (i que es repetiria de nou, als anys setanta, amb els subsidis per a fer front a la revolta sarda).

El rei preferia negociar els subsidis ciutat a ciutat des d'una posició de força (inclosa la simbòlica) i no haver d'aprovar-los en unes assemblees representatives que li exigirien a canvi contraprestacions polítiques. Per la seua part, les elits polítiques de la Corona sabien que podrien exercir millor la seua força en unes corts generals, com finalment va passar en les de 1362-1363 (amb el precedent de les privatives catalanes el 1359 i valencianes el 1360), en les quals el monarca es va

veure obligat a cedir la gestió del subsidi acordat per a finançar la guerra. Aquesta va tenir també moltes altres implicacions. Per un costat, en la capacitat de la Corona d'Aragó per a resistir i enfrontar-se amb èxit a un enemic molt més poderós –en extensió territorial, població i recursos econòmics i militars– degué influir, junt amb d'altres factors com la mateixa guerra civil castellana, la seua major capacitat per a accedir, i de manera més ràpida, a recursos financers, avançats en molts casos per les pròpies elits polítiques de les ciutats i les corts i recolzats per un sistema fiscal ja greixat, i, amb ells, contractar tropes mercenàries que poguessen igualar o fins i tot desequilibrar favorablement les forces en el camp de batalla. Per altre costat, els veritables beneficiaris d'aquesta victòria més política que militar serien les elits representades en les corts, que s'asseguraven amb el control de les finances i la fiscalitat de l'Estat una certa tutela sobre l'acció política d'aquest últim.

Convé tenir present, i més quan es tracta d'un volum com aquest, consagrat a la història secular de la Generalitat valenciana, entre la seua fundació al segle XIV i la seua abolició al XVIII, que ni les corts ni els diputats –com bé ens recorda Manuel Sánchez– no eren conscients d'estar creant una institució que perduraria fins als llindars del Set-cents, ni d'estar posant a punt un sistema fiscal que l'alimentaria fins aquesta data. Va ser la mateixa dinàmica del deute a llarg termini, que els responsables de la seua gestió no pogueren, no saberen o no volgueren, pels molts interessos en joc, controlar, la que acabà per donar consistència al sistema fiscal de l'Estat, de la mateixa manera, continua Sánchez, que anys abans havia configurat el sistema fiscal i financer municipal.

Si el segle XIV és el del naixement i desenvolupament de la Generalitat, el segle XV és el de la seua consolidació i definitiva institucionalització. Aquesta tindrà lloc el 1418, durant el regnat d'Alfons el Magnànim, i ha estat la data que hem pres com a referència per a commemorar-ne els 600 anys i celebrar aquest congrés. En aquest any, en efecte, en les corts celebrades a València en el convent de predicadors, es van regular les seues funcions i competències, la seua estructura administrativa i la periodicitat i renovació dels càrrecs. I entre els sis primers diputats, dos per cada braç, de la nova Generalitat ja completament institucionalitzada, hi havia alguns dels personatges més rellevants del regne en aquell moment: el bisbe de València, Hug de Lluçà, i el mestre de Montesa, Romeu de Corbera, per l'estament eclesiàstic; el duc de Gandia, Alfons d'Aragó, que només uns pocs anys abans havia estat candidat al tron, i el cavaller Lluís Carbonell, per l'estament nobiliari; i el ciutadà de València Bernat Joan i el veí d'Alzira Bernat Costejà, per l'estament reial. La Generalitat definida legalment el 1418 no naixia de zero, però, sinó que era la culminació d'un llarg procés iniciat, com hem vist, gairebé

noranta anys abans, el 1330 i desenvolupat institucionalment sobretot a partir de les corts generals de Montsó de 1362-1363.

Després d'aquesta data, un veritable punt d'inflexió en el naixement de la nova fiscalitat d'Estat i en l'aparició i desenvolupament d'una nova institució creada per a gestionar-la, les corts i diputacions del General dels diferents territoris continuarien finançant les guerres del rei (a la campanya contra Sardenya, per exemple, Catalunya contribuí el 1371 amb 150.000 florins, el regne de València amb 75.000 i el de Mallorca amb 37.000). Aquests subsidis eren reunits cada vegada més mitjançant l'emissió de deute públic, gestionat per la mateixa Generalitat, que pagava els interessos dels inversors/censalistas amb els seus propis ingressos fiscals, i en primer lloc els impostos coneguts com a generalitats. Catalunya començà a emetre deute públic el 1365, poc després de les corts generals de Montsó, i els altres estats no tardarien a seguir els mateixos passos. En el cas de la Generalitat valenciana, sembla que la primera emissió data de 1390, un any després d'unes noves corts generals celebrades a Montsó, a partir de la qual les vendes de censals i violaris es fan quasi contínues. Rosa Muñoz ha estudiat les emissions de les dues primeres dècades del segle xv en el seu estudi sobre els orígens de la Generalitat valenciana, mentre que Laura Peris ha estès l'anàlisi a tot el Quatre-cents en la seua tesi doctoral en curs. Entre els ingressos anuals de la institució, el deute públic oscil·lava entre el 34% de 1418 i el 13% de 1500, encara que també hi havia anys en què no se n'emetia. Per contra, el servei del deute es mantingué molt alt durant tota la centúria: el 94% de totes les despeses el 1418 i el 96% el 1500, la major part absorbit pel pagament dels interessos (el 71% i el 92%, respectivament). Gairebé no quedava res per a les restants despeses, entre les quals el pagament dels salaris i el manteniment del propi aparell administratiu. Ben bé es pot dir que la major part –per no dir tota– dels ingressos de la Generalitat, tant fiscals com financers, estava destinada al servei del deute contret al llarg de la centúria.

Això no era cap catàstrofe ni implicava tampoc cap desnaturalització del sistema. Si bé es veritat que la major part de l'esforç fiscal de la població, canalitzat a través de les generalitats i altres imposicions, es desviava en benefici dels inversors en el deute públic, en forma de censals i violaris, també és veritat que, al mateix temps, ampliava el consens social entorn del sistema fiscal i financer, en la mesura que la nòmina de creditors era igualment àmplia i diversa i, al costat dels grans censalistas, també n'hi havia d'altres molt més humils. Per altra part, el sistema conferia seguretat als mercats, especialment als mercats de capitals, com mostra el descens progressiu dels tipus d'interès –del 7,14% el 1401 al 6,66% el 1501–, i, sens dubte, aquest desenvolupament dels mercats financers –el baix preu dels di-

ners i l'accés relativament fàcil al crèdit, almenys en termes comparatius— estigué en l'origen de la prosperitat econòmica valenciana en la segona meitat del Quatre-cents i en les considerables aportacions econòmiques del regne als monarques Trastàmara, d'Alfons el Magnànim a Ferran el Catòlic, quan València va esdevenir en bona mesura el pulmó financer de les campanyes militars de la corona.

La importància creixent de la Generalitat en la vida econòmica i política del regne es traduiria en la construcció d'un edifici propi, alhora funcional, per tal d'allotjar-hi els diputats i els oficials, cada vegada més nombrosos, de la nova institució, i simbòlic, en la mesura que la seua magnificència i la seua situació, al costat dels palaus del batlle reial i del consell municipal i molt a prop també de la catedral, reflectien el poder assolit per l'òrgan representatiu del conjunt del regne (recordem la declaració que en fa ella mateixa el 1409: «E, com lo offici de la Diputació representàs tot lo regne»). A Barcelona, ja l'any 1400 es va comprar un edifici per tal de convertir-lo en la seu física i estable de la Diputació, dins una campanya de prestigi de la institució. En el cas de València, poc després de la seua institucionalització el 1418, la Generalitat, que el 1421 havia llogat dues sales — una per a les reunions i l'altra per a oficines— en l'«alberg» del notari Jaume Desplà al carrer de Cavallers, decidí comprar tot l'edifici l'any següent, per un preu, 38.000 sous, que sextuplicava el de les cases més cares de la València de l'època. No serà, però, fins 1481, seixanta anys després, quan, com ha estudiat Juan Vicente García Marsilla en la seua contribució a aquest congrés, i aprofitant que la casa contigua, del donzell Arnau Guillem Escrivà, estava en venda, la Generalitat l'adquirirà i empenirà la construcció de l'edifici actual, que encara coneixeria ampliacions successives en 1513 i 1518 —a més de la més moderna, de mitjan segle xx. Quant al seu interior, cal destacar sobretot les pintures de la Sala Nova, executades entre 1591 i 1592 pels pintors Joan Sarinyena, Vicent Requena, Francesco Pozzo i Vicent Mestre. Unes pintures que, a més de la seua bellesa estètica, admiren també per la novetat de representar, en comptes dels reis, com era el costum fins aleshores, els mateixos diputats i els membres dels tres estaments. Com que es tractava d'una obra d'encàrrec, ben bé podem considerar-la una autorepresentació dels propis comitents, orgullosos del càrrec que ocupaven i de la seua condició de representants polítics del regne. Un retrat de grup, en definitiva, que s'anticipa en alguns anys als que pintaran, ja en el segle xvii, Frans Hals i Rembrandt a Haarlem i Amsterdam, respectivament.

Els primers temps moderns no canviaren substancialment l'estructura econòmica de la Generalitat valenciana, com ha mostrat José María Castillo del Carpio en el seu estudi sobre la institució en el segle xvi. També es mantingué estable la

seua aportació a les finances reials, ara ja en el marc de la monarquia hispànica. Tot i que el 1510 i el 1518 va ser de 90.000 i 200.000 lliures, respectivament, el servei restà inalterat en 100.000 lliures entre 1528 i 1585. Aquesta estabilitat afavorí que els impostos tradicionals distribuïts entre els municipis mitjançant taxes s'imposassen de vegades a les aportacions de la pròpia Generalitat. En la segona meitat de la centúria, però, la Generalitat pogué assumir el pagament total del servei gràcies al fort increment dels seus ingressos fiscals –*el tall del drap*, un impost sobre la producció tèxtil, i els aranzels duaners, entre els quals els imposats a l'exportació de seda. Cap al final del Cinc-cents i el començament del Sis-cents, la pressió fiscal de la monarquia obligà a reunir els donatius acordats en les corts (tots de 100.000 lliures, el 1582, el 1592 i el 1602) per mitjà de juntes d'estaments al marge de les corts. Com que no era suficient, les corts de 1604 es van veure forçades a incrementar el servei ordinari a 400.000 lliures i a fer-se càrrec també de la construcció i manteniment de quatre galeres per a la defensa de la costa, cosa que obligà a la Generalitat a finançar-se amb nous impostos.

Com ja va veure John Elliott en el seu dia, la sistematització de la pressió fiscal sobre la Corona d'Aragó preconitzada pel comte-duc d'Olivares i plasmada en el projecte d'Unió d'Armes, que preveia la creació i el finançament d'un exèrcit de 140.000 homes, mantinguts pels diferents regnes i territoris de la monarquia segons la seua població i recursos, exasperà els estats no castellans, que s'hi resistiren fermament en les corts de 1626, celebrades el mateix any a Aragó, València i Catalunya (encara que les valencianes es van reunir a Montsó, per indicació del monarca). A València, l'oposició al projecte hi era generalitzada, fins i tot entre els sectors populars, com mostra el *Dietari* de mossèn Porcar, prevere beneficiat de l'església de Sant Martí, el qual no tenia dubtes sobre les intencions d'Olivares: «pretén que totes les corones y regnes d'Aragó han de ser conforme a la de Castella, no obstant los furs y privilegis de dits regnes». La proposta del privat (*valido*) de Felip IV no sols fracassà sinó que propicià la revolta el 1640 de Catalunya i Portugal, aquesta última culminada amb la independència del país.

La revolta catalana havia estat encapçalada per la Generalitat, com havia fet ja durant la guerra civil de 1462-1472 i de la mateixa manera que la diputació permanent dels Estats Generals dels Països Baixos havia dirigit la revolta de les Províncies Unides, iniciada el 1581, i la seua independència final, reconeguda per Madrid el 1648. En contraposició amb això, la historiografia ha reconegut tradicionalment el menor pes polític de la Generalitat valenciana i el seu caràcter més tècnic i administratiu. Ho reconeixien també els propis diputats valencians en les corts de 1624, en afirmar que «nosaltres en este regne no tenim la plenitud de

poder que los diputats de Catalunya i Aragó». En realitat, la progressiva irrellevància política de la Generalitat valenciana havia començat ja al final del segle xv, amb la intromissió de Ferran el Catòlic en el nomenament dels càrrecs i, de fet, la monarquia exercí un fort control sobre la institució als temps moderns. Això portaria a la creació d'una institució rival, els Estaments, integrada pels membres de cada braç o estament residents en la ciutat de València, que, com ha vist Emilia Salvador, s'arrogaren la defensa dels *Furs* i la representació del regne, enfront d'una Generalitat que perdia pes polític en quedar mediatitzada per la corona. La balança s'inclinaria finalment en favor del nou òrgan, que quedà institucionalitzat el 1645 amb la creació de la Junta d'Electes (*elets*) dels Estaments en el que serien les últimes corts valencianes. De fet, aquestes havien quedat obsoletes i el rei ja no les tornaria a convocar, donat que podia obtenir de la Junta els serveis, en diners i homes, que necessitava, mentre que la Junta podia denunciar directament davant el monarca els contrafurs comesos pels oficials reials, que fins aleshores havia estat una de les funcions de les corts. Com molt bé va veure Isabel Lorite en la seua tesi doctoral, l'enfrontament entre la Generalitat i els Estaments, esperonat pel mateix monarca, debilitava políticament el regne, que no comptava amb una veu unitària enfront de la corona ni podia oposar-se amb la mateixa força a les demandes econòmiques d'aquesta.

La decadència de la Generalitat deixava escapçat el regne de València. L'antiga institució representativa dels valencians havia quedat reduïda a un mer òrgan de recaptació tributària, i potser per això, per la seua inanitat política i la seua funció eminentment tècnica, va ser l'última a ser desmantellada en quedar abolit el sistema foral valencià amb la victòria borbònica i el decret de Nova Planta el 1707.

Ja abans, als segles xvi i xvii, la Generalitat havia suscitat l'atenció de polítics, compiladors i tractadistes. Prova del caràcter singular de la institució és un memorial redactat a la dècada de 1560 per a instruir al nou virrei, el comte de Benavente (1566-1572), sobre les funcions i competències d'un organisme que no podia conèixer prèviament, perquè no existia a Castella. Sota el títol *d'Información sumaria y muy breve de la institución y fundación de la Generalidad d'este reyno de Valencia y de sus privilegios, dirigida al excelentísimo señor don Anthonio Alfonso Pimentel y de Herrera, conde de Benavente e mi señor*, el text conté, segons una descripció arxivística contemporània: *una ynformazió simple, breve y sumaria de la ynstitución y fundazió de la Generalidad de el reyno de Balencia, sus privilegios, forma que se havia de observar en la elección de los diputados y otros ofyZIALES d'el*, per bé que, en realitat, després d'una introducció al regne i a la ciutat de València, es limita a copiar, traduïts, els furs relatius a la institució. La regulació

foral dels diputats del General apareix recollida fidelment també en les *Instituciones dels furs y privilegis del regne de València*, publicades pel jurista Pere Jeroni Tاراçona el 1580, i de manera més específica en el *Volum e recopilació de tots los furs, y actes de Cort, que tracten dels negocis, y affers respectants a la Casa de la Diputació y Generalitat de la Ciutat y Regne de València*, del també jurista, catedràtic i rector de la Universitat de Lleida, professor de lleis a la de València, advocat de la ciutat i diputat del General Guillem Ramon Mora d'Almenar, estampades el 1625. En parlaren també els tractadistes Tomàs Cerdà de Tallada, nomenat regent del consell d'Aragó el 1604, segons ha estudiat Teresa Canet, i Llorenç Mateu i Sanç, autor d'un *Tractatus de regimine urbis ac regni Valentiae* (1654-1656), en el qual analitzava diferents institucions valencianes, tant de l'àmbit del dret públic com del privat, redactat a partir de la legislació continguda en els furs i privilegis.

De la Diputació del General i les altres institucions forals valencianes en parlaria Josep Ortí i Moles, que sembla que n'havia estat secretari, en un *Memorial* elaborat i publicat el 1707, el mateix any del decret de Nova Planta, fet a instància de la corporació municipal. L'escrit negava que hi hagués hagut rebel·lió dels valencians i suplicava a Felip V la restitució dels furs i les institucions forals. Tot i la seua provada lleialtat borbònica, els promotors del *Memorial*, entre ells el seu autor i el jurat Lluís Blanquer, van ser enviats a l'exili al castell de Pamplona. No se'n tornaria a parlar més, per por, per desídia, per oblit.

Quan la Generalitat torne a ser matèria d'interès —més enllà de les obres d'història—, ho serà com a objecte d'estudi erudit, desvinculat ja de qualsevol intenció reivindicativa. Amb tot, el primer a ocupar-se'n va ser un prohoms de la segona generació de la Renaixença, el polític i historiador Josep Martínez Aloy, regidor i alcalde de la ciutat de València i president de la Diputació, des d'on va promoure la creació del Centre de Cultura Valenciana. El 1893 va guanyar un premi als jocs florals de Lo Rat Penat, amb un estudi sobre *La Casa de la Generalidad*, reelaborat i publicat el 1910 amb el títol de *La casa de la Diputación*, amb un pròleg de Teodor Llorente i Falcó, que coneixeria una nova edició, ja pòstuma, el 1930, ara amb el títol de *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*. El tema va estar totalment absent de l'atenció dels historiadors durant el franquisme i només el 1977, en plena transició, María Luisa Cabanes Català el rescatà amb una petita monografia titulada *La Generalitat del Reino de Valencia*. Cinc anys després, en aprovar-se l'Estatut d'Autonomia, es recuperava el nom de Generalitat Valenciana per a designar el conjunt d'institucions de l'autogovern valencià. I seria precisament aquesta nova entitat la que publicaria el 1987 la tesi doctoral de M. Rosa Muñoz Pomar, *Orígenes de la Generalidad valenciana*, amb la qual es pot dir

que s'inicia veritablement la historiografia moderna i acadèmica sobre la institució. La tesi de Rosa Muñoz se centrava en les primeres dècades del segle xv, fins a la institucionalització de la Diputació del General el 1418. Posteriorment, Vicent Baydal Sala n'estudiaria els precedents a la seua tesi sobre *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250-c. 1365)*, llegida el 2011, i José María Castillo del Carpio la seua evolució al llarg del Cinc-cents, en *La Generalitat valenciana durante el siglo XVI*, llegida el 2012 i publicada en dos volums, l'un sobre la seua estructura institucional i administrativa i l'altre sobre la seua hisenda, el 2013 i el 2019, respectivament. Actualment, Laura Peris Bolta prepara la seua tesi sobre la Generalitat en el segle xv, a partir del moment en què ho deixà Rosa Muñoz.

Naturalment, més enllà de les tesis doctorals, la producció historiogràfica sobre la Generalitat s'ha multiplicat en els últims anys, en forma d'articles en revistes especialitzades, capítols de llibre i contribucions a col·loquis i congressos. Entre altres, les presentades al congrés internacional *La Veu del Regne. Representació política, recursos públics i construcció de l'Estat* que, amb motiu dels 600 anys de la Generalitat Valenciana, es va celebrar a València, Morella i Alacant del 21 al 28 d'octubre de 2018, organitzat per les cinc universitats públiques valencianes, i va comptar amb la participació de més de cent vuitanta investigadors de diferents països. La publicació de les actes, que s'inicià el 2020 amb els textos i parlaments institucionals, continua ara amb aquest segon volum que conté les comunicacions sobre la pròpia institució de la Generalitat, i un tercer sobre els palaus tant de la Generalitat valenciana com de les altres Diputacions del General a la Corona d'Aragó. Els volums següents, dedicats igualment a temàtiques específiques, apareixeran en els pròxims mesos, completant així la publicació d'un ampli i important cos d'estudis sobre una institució singular i un passat històric, que tant han contribuït a definir-nos com a valencians i que, per això mateix, convé conèixer i comprendre millor. Per comprendre també –i poder explicar-los– el nostre present i la nostra singularitat en tant que valencians.

Antoni Furió
Universitat de València
març de 2021

La Generalitat valenciana a través del prisma de las cortes

M. ROSA MUÑOZ POMER

Universitat de València

Introducción

Como estudiosa de las Cortes y de la *Generalitat* valenciana de la época foral¹ creo que este congreso, *La veu del regne. Representació política, recursos públics i construcció de l'estat. 600 anys de la Generalitat valenciana*, que aborda su análisis desde múltiples puntos de vista, no solo ampliará nuestros conocimientos sobre esta, sino que propiciará una investigación más completa, a partir de los amplios fondos descritos en él y hasta hoy poco estudiados.

Se ha tratado de explorar la Generalitat en el contexto europeo en el que se desarrolla entre los siglos XIV al XVIII, e insertarla en su marco institucional (el nacimiento del Estado moderno) y geográfico (Corona de Aragón). De abordar, además, el análisis de su origen a su abolición y sus relaciones con la monarquía, incluyendo el rastro monumental y escrito que nos ha legado. Plantear su inserción en el pensamiento político del momento, la doctrina en la que se enmarca y el papel de los juristas en su consolidación. Analizar el protagonismo que jugó en su creación y desarrollo la nobleza (laica y eclesiástica) y el patriciado urbano. Esbozar su estructura administrativa, sus funciones y sus competencias. Trazar la evolución de su hacienda (incidiendo, especialmente en el papel de los censales y en sus beneficiarios: los arrendatarios de los impuestos y los acreedores de la deuda pública). Examinar las discrepancias con otras diputaciones, tanto de la Corona (Aragón y Cataluña) como fuera de ella, o incluso su ausencia en otros territorios (Cerdeña). Perfilar su evocación nostálgica o reivindicativa en el siglo XIX, para finalizar considerando su proyección hasta el presente. No cabe duda, sin

1. Germán Navarro: «En homenaje a M. Rosa Muñoz Pomer, catedrática de Historia Medieval», *Saitabi*, 64-65, 2014, pp. 321-333. Recopila prácticamente todos mis trabajos.

embargo, de que no dejan de ser aportaciones puntuales que habrá que respaldar con una investigación más sistemática de sus fuentes para poder llegar a resultados definitivos, habida cuenta de que la institución, a pesar de su importancia y trascendencia histórica, solo ha suscitado el interés de escasos investigadores hasta hoy, tanto para la época medieval como moderna.

La primera sesión, «La Generalitat valenciana, institució clau de l'autogovern», puso en evidencia la controversia entre los participantes, especialmente de la época moderna, sobre quién ostentaba la representación del reino ¿la Generalitat o las juntas estamentales?, frente a lo que ocurre en otros territorios de la Corona (Aragón y Cataluña). Controversia que, la publicación de las actas del congreso, no creo que nos permita dilucidar.

Mi conclusión, a partir de la bibliografía y de las fuentes, es que la Diputación del General o Generalitat valenciana no consiguió consolidar la representación del reino, a pesar del intento inicial llevado a cabo por sus diputados entre 1403 y 1418, época especialmente conflictiva (interregno y compromiso de Caspe) y su reiterada reivindicación de esa competencia hasta el final de la época foral. Conclusión que confirmaron otros ponentes y que pone en entredicho la reciente publicación sobre la Generalitat valenciana «nascuda inicialment amb una finalitat fiscal i financera, acabaria ostentant la més alta representació política del regne de València».² Posición que responde más a una imagen y a un deseo, inspirado en instituciones semejantes, que a la realidad de su desarrollo durante la época foral.

La Generalitat de Cataluña, tal y como pone en evidencia la investigación sobre esta, asume la representación durante el interregno, tras la muerte de Martín el Humano (1410) y el compromiso de Caspe (1412), y más claramente durante el conflicto entre Juan II y el príncipe de Viana (1462-1472)³ o la república de Pau Claris en 1641, tras el fracaso de la «Unión de Armas». Posición que se prolongará más allá de la época foral (Francesc Macià en 1931 o Lluís Company en 1934) y marcará una dinámica cuyo eco ha llegado hasta nuestros días.

La sociedad valenciana, dominada por el tercer brazo, es decir los comerciantes y mercaderes de la capital especialmente vinculados a la monarquía desde la conquista, seguirá otros derroteros. Dividirá sus intereses en momentos conflictivos

2. Antoni Furió: «La veu del regne. 600 anys de la Generalitat Valenciana», *eHumanista/IVITRA*, 14 (2018), p. 882.

3. Víctor Ferro: *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pp. 271-273.

vos, interregno y compromiso de Caspe,⁴ en el enfrentamiento armado contra el conde de Urgel, que no acepta la decisión de los compromisarios en Caspe (1413),⁵ o respaldará la política de Fernando el Católico en la crisis monárquica ya mencionada de la segunda mitad del siglo xv.⁶

La amplitud de temas abordados por este congreso, sin embargo, permitirá afrontar la futura investigación de los organismos representativos valencianos de la época foral desde perspectivas más amplias. Señalar sus características y diferencias, con las del resto de la Corona de Aragón, y situarlas en el contexto europeo en el que se desarrolla. En definitiva, comprender mejor nuestras propias peculiaridades y asumirlas para afrontar nuestro futuro, libres de influencias que no responden a nuestra realidad histórica.

Diferencias que algunos autores vienen señalando desde los años setenta del siglo pasado. Las posiciones, en contra (Cataluña) o a favor de la Corona (Valencia), mantenidas frente a la Unión de Armas durante el reinado de Felipe IV.⁷ La financiación de la real audiencia, sufragada entre la monarquía y la Generalitat en el caso valenciano y exclusivamente por la primera, a través de las Generalidades en Cataluña y Aragón.⁸ Las distintas atribuciones concedidas por los Trastámara, apuntadas en párrafos anteriores y, más recientemente, sobre las relaciones políticas y la identidad.⁹

4. Rafael Narbona: «Las élites políticas valencianas en el interregno y el compromiso de Caspe», en *El interregno y el compromiso de Caspe, 1410-1412*, Zaragoza, Gobierno de Aragón, 2011, pp. 191-232. ídem: «L'interregne a València», en M. Teresa Ferrer (ed.): *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'interregne i el compromís de Casp*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, pp. 769-789.

5. Agustín Rubio: «Del asedio de Buñol al de Balaguer. Los valencianos y la sublevación de Jaume de Urgell (1413)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 2001, pp. 155-217; ídem: «Urgelistas valencianos. Sobre la oposición a Fernando I de Tratámara», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/1, 2003, pp. 191-261.

6. Agustín Rubio: *Valencia, el príncipe de Viana y Juan I. Un patriciado ante la crisis política de la monarquía (1460-1461)*, Valencia, Universitat de València, 2016.

7. James Casey: *El reino de Valencia en el siglo XVII*, Madrid, Siglo XXI, 1983. Previamente (1981) se tradujo al catalán y fue publicada por Curial en 1981.

8. Teresa Canet: «Las audiencias reales en la Corona de Aragón: de la unidad medieval al pluralismo moderno», *Estudis*, 32, 2006, pp. 133-174.

9. Vicent Baydal: *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de Valencia (c. 1250 - c. 1365)*. Tesis dirigida por Manuel Sánchez Martínez y leída en la Universitat Pompeu Fabra, 2011. Agustín Rubio: *El patriciat i la nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV*, Castellón-Barcelona, Fundació Germà Colon, 2012.

Diferencias que lejos de ser anecdóticas han marcado nuestro futuro como evidencia la vía por la que accedimos a la autonomía en 1982.¹⁰

1. Denominación, cronología y fuentes

El título de la ponencia está inspirado por un manuscrito, curiosamente sin título y poco conocido.¹¹ Utilizado para elaborar mi tesis doctoral, desde el primer momento pensé en su publicación, aunque las circunstancias me obligaron a posponerlo. En 2013, año sin duda poco propicio por la crisis, la profesora Cortés y yo misma planteamos a la Generalitat su edición facsímil.¹² Propuesta que reiteramos en 2018, en el marco del congreso que conmemoraba los 600 años de su creación como organismo permanente y que tampoco encontró una respuesta favorable, a pesar de su interés: recoge la legislación relativa a la Generalitat valenciana, promulgada en el seno de las cortes entre 1418 y 1585. Arco cronológico que abarca mi contribución.

Las cortes celebradas entre 1417-18, tal y como demostré hace más de treinta años, asumen lo legislado sobre la institución en 1403,¹³ aunque intercala un nuevo artículo. El *ítem* VI autoriza a los diputados, como máximos responsables de la institución, a renovar trienalmente a sus sucesores «E axi.s segueixca de trieni en trieni mentres les dites generalitats duren».¹⁴ Capítulo que resultará de singular trascendencia para su consolidación. La vinculación entre los impuestos dependientes de la institución y los censales,¹⁵ propiciará la permanencia de la Diputación, incluso más allá de la época foral.

La fecha final 1585 no corresponde a las últimas cortes celebradas: durante el siglo XVII se reunieron en tres ocasiones (1604, 1626 y 1645). La pregunta que cabía plantearse era obvia, ¿no se ocuparon de la Generalitat? o si lo hicieron ¿por

10. Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio.

11. Biblioteca Histórica de la Universitat de València, Ms. 217.

12. Edición, que prepararíamos de forma conjunta y que iría precedida de un prólogo para hacer más accesible su contenido.

13. José Martínez Aloy: *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*, Valencia, 1930, p. 175. aunque apunta la organización de la primera no vincula su organización con la de 1418, porque como él mismo expone «No hemos hallado los capítulos y condiciones de esa oferta».

14. María Rosa Muñoz: *Orígenes de la Generalidad valenciana*, Valencia, Generalidad, 1987, p. 395.

15. J. Vicente García Marsilla: «La formació d'un mercat del crèdit: orígens i difusió del censal en la societat valenciana (s. XIII-XIV)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 12, 2001, pp. 134-144.